

Braun Róbert: A falu lélektana

— Kérdőív és mintaválasz egy tervezett szociográfiai
fölvételhez —

Az alábbi sorok megírásához közvetlen okot Prof. William I. Thomas-nak egy cikke* és levélbeli föl-szólítása adták meg. Prof. Thomas kérdőívet állított össze, melynek alapján az európai parasztság pszichológiájára akart anyagot gyűjteni szociológiai összehasonlítások céljából. A magyarországi adatok gyűjtésére e sorok íróját kérte föl. E munka megkezdése után merült föl a *Társadalomtudományi Társaság*-ban egy szociográfiai osztály terve, mely osztálynak hivatása a Magyarországra vonatkozó szociográfiai nyersanyag összegyűjtése volna. A szociográfiai szakosztály legelőször a parasztsággal azért kívánt foglalkozni, mert nemcsak hogy ez Magyarország legnagyobb számú társadalmi osztálya, hanem mert egyúttal ennek pszichológiája a legkevésbé ismert. Minthogy Prof. Thomas tervének Magyarországra vonatkozó keresztülvitele az eredetileg tervezettnél nagyobb időt fog kívánni, az ő hozzájárulásával, az ő kérdőívének segítségével, de attól függetlenül úgy állítottam össze saját kérdőívemet, amint ez a mi viszonyainkhoz inkább illik.** Mikor az összeállítás megvolt, a gyakorlatban kellett helyességüket kipróbálnom és a mutatkozó hiányokat pótolnom. E célból két kirándulást tettem. Két hétig tartózkodtam egy aradmegyei marosmenti román faluban és három hétig a Szeged külterületéhez tartozó Felsőtanyán. Minthogy általában azt tapasztaltam, hogy még a legértelmesebb gyűjtő számára is alig lehet egy kérdést úgy megfogalmazni, hogy csak arra feleljen, amit a kérdező kér-

* *The American Journal of Sociology* 1912. májusi számában *Race psychology: Standpoint and questionnaire with particular reference to the immigrant and the Negro*.

** A kész kérdőívet utólag a szakosztály két tagjának, Farkas Geiza és Kóris Kálmán urak szíves közreműködésével újból átnéztük és e formában fogadta el végleg a szakosztály.

dezni kíván, erre azonban teljes választ adjon, leghelyesebbnek látszott példaként egy falura nézve megfelelni a kérdésekre és ezáltal útmutatást adni a kérdések értelmezésére. Ki kell emelnem, hogy minden válasznak egy bizonyos falura kell vonatkoznia.

Két vidéki kirándulásomat úgy intéztem, hogy parasztházban laktam, ott aludtam, etkeztem és lehetőleg ott is töltöttem az időt. (Mindez különösen Szegedfelsőtanyán volt megvalósítható.) Ez igen helyes eljárásnak bizonyult, mert a paraszt életének közvetlen közelből való látása sok téves nézetet oszlat el. Nem egy esetben volt alkalmam arról meggyőződni, hogy a parasztház belsejét még a falun lakó középosztályhoz tartozó sem ismeri. Más kutatók esetleges tanulságára említem, hogy tapasztalatom szerint mily magatartás mozdítja elő a helyes adatok gyűjtését, aminek alapföltétele a környezet bizalmának megnyerése.

1. A gyűjtő figyelje meg a tényeket, vegye tudomásul őket, de lehetőleg óvakodjék a kritikától. Gondoljon különösen arra, hogy célja nem agitáció, sem fölvilágosítás, hanem adatgyűjtés. Vegye tehát minden észrevétel nélkül tudomásul a legképtelenebb babonákat vagy mendemondákat. Íme, egy tapasztalati példa. E sorok írójának szegedfelsőtanyai házigazdája (egy különben igen értelmes ember) azt beszélte, hogy Szegeden a vásári tolvajok rendes adót fizetnek a városi hatóságnak foglalkozásuk szabad folytatásáért. Az adatgyűjtés érdekében ellenkezett volna e nyilván képtelen állítás cáfolata, mert 1. az elbeszélő vagy nem hitte volna el a cáfolatot, aminek következménye harag lett volna, vagy 2. elhite volna, hogy tévedett, aminek következményeként szégyenkeznie kellett volna ostobaságáért. Úgy a harag, mint a szégyenérzet arra bírta volna, hogy a jövőben gondolatait ne közölje a gyűjtővel és hogy általában óvatosabb legyen nyilatkozataiban.

Ha a gyűjtő parasztházban lakik*, igyekezzék mindenben a házi szokásokhoz alkalmazkodni. Beéri azzal, amit kap és nem kritizál semmit. Tehát szó nélkül megeszti paprikás ételüket**, iszik velük egy kancsóból, eszik velük egy tálból stb. Maga-

* Napi ellátást 2—3 koronáért kaphatni. Ezt előre kell fölajánlani, de csak mellékesen említve, a dolgot pedig úgy kell föltüntetni, mintha csak vendégszeretetet venne az ember igénybe, ami félig-meddig igaz is.

** Szegedfelsőtanyán egy átlagos háztartás évente 20—25 liter paprikát fogyaszt.

viselete legyen természetes. Ne akarjon „népiesen” beszélni, mert ezt csúfolódásnak veszik, ne viselje magát túlságosan fesztelenül, mert a paraszt nagyon figyel arra, hogy vajon betartják-e vele szemben a formákat. Ha a háznép hajlandóságát meg akarja nyerni, ne hanyagolja el a gyerekeket. Egy pár barátságos szó, néha egy krajcár vagy egy kis cukor, amit a gyerekeknek juttat, legjobb út a szülők, különösen az anyák jóindulatának elnyeréséhez.

2. Lehetőség szerint csak egyszerű tényeket tudakol és általában keresi az okokat, de nem kérdezi azokat. Minden kérdés fölvetése több-kevesebb körültekintést kíván. A kérdezett nem egy esetben, egy vagy más okból szándékosan és tudva mond valótlan-ságot. (Pl. ha az igazság elmondása bajba döntheti.) Máskor a kérdező kérdéséből, arcából vagy magatartásából igyekszik kiolvasni, hogy igen-t vagy nem-et szeretne-e hallani és vagy nem akarván neki ellentmondani, vagy éppen udvariasságból mond igen-t vagy nem-et. Hibás a bonyolult ténybeli, vagy érzelmi mérlegelést kívánó kérdésre egyszerre várni feleletet. Pl. hogy hány korona tiszta jövedelme van földjéből, vagy hol élt jobban, Amerikában-e, vagy itthon. Az utóbbi eljárást követte egy amerikai érdeklődő, aki e sorok írójának azt mondta, hogy a bevándorlók otthon jobban élnek, mert tőlük maguktól hallotta. Természetesen a fűszeres és mészáros számlák ennek ellenkezőjét igazolták, azonban pszichológiailag érthető, ha a bevándorló szereti úgy föltüntetni a dolgot, mintha ő minden amerikai jóhoz, sőt még jobbhoz is már rég szokva volna.

3. Ne vegyen kézpénznek oly magyarázatokat, melyeknek ellenőrzése lehetetlen, hanem kutasson más, ellenőrizhető magyarázat után. Tehát pl. nem valószínű magyarázat, hogy az amerikaiak azért ugranak föl a már mozgásban levő villanyosra, mintha faji természetük kívánná az örökös nyugtalanságot (pedig ha nem csalódom, e magyarázattal James Bryce szolgál), hanem valószínűbb, hogy azért, mert a villanyos köteles a társaság kapzsiságánál fogva bizonyos számú, csak a maximális gyorsasággal betartható fordulót megtenni. Minthogy az alkalmazottak nem akarják állásukat elveszteni, kénytelenek a kocsit minél hamarabb elindítani. Általában ne akarjon bármit is „faji tulajdonság”-gal fölfogni, mert ez annyi, mint egy ismeretlent egy másikkal magyarázni.

A kérdések összeállításánál e szempontok voltak irányadók.

1. Egy kérdés se legyen általánosságban mozgó, hanem

lehetőleg konkrét. Lehetőség szerint zárjon ki minden szubjektív elemet; ne véleményt kérdezzen (t. i. ne a gyűjtő véleményét), hanem tényeket.

2. E kérdőív célja nem etnográfiai kuriózumok gyűjtése és nem a múlt maradványait akarja egybeállítani, hanem a jelent kutatja és minél gyakrabban fordul elő valamely jelenség, annál fontosabbnak tartja. Nem indulhatott ki tehát olyféle romantikus föltevésből, hogy az igazi magyar csak a hortobágyi csikós és hogy az igazi román paraszt csupán Szelistyén tanulmányozható. Ellenkezőleg, mindkettő csak kuriózum lehet, mert hisz a csikósok már kevesen vannak, Szelistyéhez hasonló virágzó román falvak pedig sajnos, még alig vannak.

*

A két átvizsgált hely közül ismertetésre Csicsért tartom alkalmasabbnak. E községet már gyermekkorom óta ismerem, vidékén évekig laktam és így tévedésnek kevésbé vagyok kitéve, mint esetleg Szeged vidékénél volnék. A faluban sok régi ismerősöm volt, sőt mondhatom, hogy szinte mindenki ismert. Nagyban elősegítette ügyemet a faluban lakó intelligenciával való régi összeköttetésem. A papot, tanítót, jegyzőt és kereskedőt az összes kérdőpontra nézve megintervjuoltam és mint-hogy sok tekintetben nézetük nem csupán egyéni, hanem az egész társadalmi rendéi, melyhez tartoznak, sokszor külön hivatkozom rájuk. Így az olvasó egyben arról is nyerhet képet, hogy mily szemmel nézi a görög keleti pap és tanító, a magyar jegyző és a zsidó kereskedő egy román falu népét. Házigazdám egy jobbmódú, de nem gazdag paraszt volt, mintegy 45 éves. Gyerekek bőven voltak a ház körül, vendégek is jöttek, sőt éppen cséplés ideje lévén, napszámosok is szaporították a házbeliek számát. A román paraszt közlékeny természetű és általában szereti a társaságot. Így hát gyakran bejöttek szobámba és nem ritkán többet kérdeztek tőlem, mint én tőlük. Sőt mi több, bárkinek a házába bemehettem, bármit kérdezhettem tőlük, nem sértődtek meg érte. (A német vagy magyar paraszt ilyesmit aligha tartana természetesnek, ők bizonyos *regard*-ot várnak el.) Minden külső lehetősége megvolt tehát annak, hogy fölvételem helyes legyen; mindössze egy hátrányom volt, t. i. román nyelvismeretem tökéletlensége. Bár az embereket megértettem és ők is engem, mégis éreznem kellett, hogy e fogatkozás nélkül sok kérdést pontosabban tehettem volna föl és nem egy finomabb árnyalat kerülhette el figyelmemet.

I. Bevezető kérdések

1. A község neve és fekvése. (Talajminőség; víz; erdő-, hegy- vagy síkvidék stb.)

Csicsér (hivatalos néven Maroscsicsér) kisközség, Arad vármegyében van, Aradtól 11 km.-nyire kelet felé. A falu a Maros folyó jobb partján épült, határa azonban kisebb részben a balpartra is áterjed. Az egész határ sík terület, művelésre alkalmas, kötött talajú, csak igen kis részben homokos. Gazdasági szempontból fontos, hogy a Maros árterülete meglehetősen nagy és hogy az áradás gyakran okoz érzékeny károkat. Erdőterület a határban nincs.*

2. Fontosabb gazdasági adatok. Mindenesetre ezek: Birtokmegosztás, tagosítás és a gazdálkodás módja. Ipari és egyéb a földművelésen kívüli foglalkozások és keresetforrások.

A földtulajdon így oszlik:	kat.	hold	birtok	van	
0— $\frac{1}{2}$					63
$\frac{1}{2}$ —1					55
1—5					179
5—10					85
10—15					24
15—20					72
20—25					24
25—30					13

A három legnagyobb birtok kiterjedés 57, 37 és 36 kat. hold. Tehát a falusiak közt nagy vagyoni különbségek nincsenek. Tagosítás nincs, a legtöbb birtok legalább nyolc különféle dűlőben van, ami a racionális gazdálkodást nagyon nehezíti.

Az átlagos birtok, 8—9 kat. hold éppen ahhoz elég, hogy abból egy család megéljen úgy, hogy napszámba ne kelljen járnia. Általában a csicséri paraszt magánál szegényebbhez vagy magával egyformán szegényhez nem megy napszámba, ezt szégyennek tartaná. A termelés szokásos módja: két évig kalászos növény, a harmadikban kapás

* Talán e helyütt említendő az 1910. évi népszámlálás statisztikai adatai. (Ezeket főleg a gyűjtőnek külön föl kutatnia, a szakosztály ezt kényelmesebben végezheti.) A falu területe 3120 kat. hold. A lakosság száma 971 (1869-ben 1025 volt), ezek közül 488 férfi, 483 nő; külföldön tartózkodik 40; írni és olvasni tud 343 (35%). Nemzetiség szerint van: 32 magyar, 3 német, 4 tót, 932 román; magyarul beszél 66. Vallás szerint van 20 rom. kat., 1 gör. kat., 1 ref., 5 ev., 931 gör. kel., 12 izr., 1 egyéb. A házak száma 230; ezek közül 8 kőből vagy téglából van, 185 vályog vagy sár és 33 fa vagy egyéb; 43 cseréppel fűdött, 3 zsindelyes, 184 nád vagy zsúp.

növény, noha a kevésbé kihasznált földeken vetnek háromszor is kalászt, teszik azonban ezt rövidlátásból is, vagy mert nagyon kell a pénz. Így házigazdám is háromszor egymásután vetett egy darabon búzát, mikor pedig alig maradt valami búzája betakaráskor, korántsem akarta belátni a tanító intelmének helyességét, hanem makacsul ismételte.

— Nem a három évi búzában a hiba, hanem ilyen volt az esztendő.

Az ugarolás már egyáltalában nem szokás. Mintegy 30 ember használ vasekét (Sack-félt), a többieknél még a faeke járja. A faluban 2—3 cséplőgép dolgozik, de a lovakkal való taposás általánosabb; vetőgép 4—5 van. Főtermékek jelentőségük szerinti sorrendben: a búza, kukorica, árpa (ha a búza kivesz, tavaszi árpa kerül helyébe), rozs (néha kenyérré valónak még mindig szoktak kétszerest vetni); továbbá burgonya, takarmány, répa, káposzta, lucerna stb. A szilva is jelentékeny cikk.

A mezőgazdaságon kívüli keresetforrások közül fontos a kosárfonás. A Maros mentén termelt fűz vesszőkből kétféle nagyságú, meglehetősen primitív formájú kosarat fonnak — szinte kivétel nélkül minden férfi ért e mesterséghez — és e kosarakkal üzérkednek, sokszor messze vásárookra is viszik. Ugyancsak fontos keresetforrás a szomszédos Hegyalján való szőlőmunka. Ehhez is legtöbben értenek, férfiak, nők egyaránt, némelyek csak a legdurvább részéhez, mások ellenben épp úgy, mint a Hegyalja lakói. Fuvarozni is szoktak elvétele, kivált vásárookra járó aradi iparosok részére. Rendes kereseti forrás az állati termékekkel (tej és tejtermékek, tojás, toll) és a szárnyasokkal (tyúk és liba) való piacrajárás. Az asszonyok durva fehérneműt (inget, gatyát, pendelt) szőnek, ezt az aradi hetipiacon más parasztoknak és szegényebb munkásoknak adják el, azonkívül alkalmilag csipkét, hímzést, szőnyeget is adnak el, noha ezt rendszerint csak házi használatra készítik.

3. Mennyi földet bírnak vagy bérelnek idegenek a falu határában és mennyit bírnak vagy bérelnek a falubeliek idegen határban?

E kérdés célja: kipuhatolni, vajjon a falu terjeszkedik-e a környező vidék rovására vagy megfordítva.

Csicséren mintegy 140 hold idegeneké, nagyrészt glogováci németeké, a bérbeadott föld pedig mintegy 200 hold lehet. A csicsérieknek viszont idegen határban 25—30 holdjuk lehet. Ez azt mutatja, hogy gazdaságilag gyöngébbek környezetüknél, azonban a falu földvesztése korántsem akkora, mint a hírek után gondoltam. Általában

a Maros mentén és a Bánságban gyakran hallható olyféle észrevétel román községekről, hogy a határ fele már a németeké stb. Ilyen adat mindig bizonyos óvatossággal fogadandó. Mindenki megegyezik abban, hogy a román parasztság gazdaságilag regenerálódik és valószínű, hogy az a távolság, mely őket a német paraszttól gazdaságilag elválasztja, bár nagy, de csökkenőben van. A meglévő német birtoknak is némileg magyarázatát adja az, hogy a csicséri, ha már meg kell válnia földjétől, inkább adja el idegennek, mint falubelinek. Ennek oka talán az irigység, talán az, hogy nem akarja a faluban sorra kínálgatni földjét (szégyenli), hanem inkább elmegy idegeneknek följánnani.

II. Közegészségügy

4. Mit esznek? Kávé, tea ismeretesek-e?

A főzést nyílt tűzhelyen végzik a konyhában és ugyanott étkeznek is. Aránylag kevés húst fogyasztanak, leginkább csak vásár- és ünnepnapokon, továbbá munkaidőben. Többnyire a télen vágott sertés füstölt húsát és szalonnáját fogyasztják, azonkívül vasárnap reggel a szomszéd faluból küld át juh- és marhahúst egy mészáros, melyből $\frac{1}{2}$ vagy 1 kilót vesznek családonként. Böjtös napokon (gör. kel. naptár szerint 196 van évente) nemcsak a hús, hanem az állati termékek (tej, tojás) élvezetétől is tartózkodnak. Baromfit ritkán vágnak (ez nagy pazarlás volna), ludat legfőljebb akkor, ha valami baleset érte. Kedvelt étel a hal is, de marosi halhoz ritkán jutnak, többnyire tehát heringgel és muszkával érik be. A tej (aludt- és oltott-tej is) fontos élelmicikk, ellenben vaját és tejfelt egyáltalában nem esznek. A tojás élvezetétől takarékoságból tartózkodnak, de gyerekektől nem sajnálják. Növényi táplálékok közül első helyen áll a kenyér, mely rendszerint szitálatlan búza- és rozsliszt keverékéből készül, melyhez néha kukoricalisztet is vegyítenek. A kukoricaliszt szerepe (mint puliszka és málé) ugyan még mindig eléggé fontos, de a múlthoz képest vagy a hegyvidékhez hasonlítva erősen háttérbe szorul a búzával és rozssal szemben. A burgonya is jelentékeny élelmiszer, valamint böjtben a tökmag és napraforgómag olaja is. Aránylag kevés fajta főzelékféléket esznek; legkedveltebb: a bab, tök, káposzta, paraj. Pl. a lencsét alig, a borsót egyáltalában nem eszik. Üzletből szoktak rizst és darát is vásárolni. A levest szeretik, igen gyakran eszik reggel is.

A konyha általában nem nagyon változatos, a főzés kezdetleges, de egészben véve — ha az újabb táplálkozási elméletek helyesek —

nem irracionális, sőt valószínű, hogy e szempontból jobban kiállja a próbát a középosztály étrendjénél.

A kávét kizárólag orvosságul használják, valamint a teát is, azonban a teát igen ritkán.

5. Milyen a test, a ruha, az étel és a lakás tisztasága? Döghúst esznek-e? Állatokkal laknak-e együtt?

Fürdenek nyáron a Marosban. Általában kivétel nélkül szoktak és szeretnek fürdeni, ha lehet, akár naponta is. Reggel a kút mellett a vályúban kezét és arcot mosnak (ez az egészséges, mondják), vasárnap pedig langyos vízben és ilyenkor használják a szappant. Egy babonával kapcsolatban Szt. Tódor napján mindenkinek lúggal alaposan meg kell mosnia fejét. Aki ezt elmulasztaná, azért éjjel eljönnek Szt. Tódor lovai és agyontapossák. A tisztaság haladásául vehető az is, hogy a férfiak elhagyták a hosszú haj viseletét. A fogkefe és zsebkendő használata ismeretlen.

Fehérműt minden héten egyszer váltanak, vasár- és ünnepnapokon pedig külön e célra való vékonyabb alsóruhát vesznek föl. A ruha egy hétig le nem kerül róluk (ha csak fürdéskor nem), mert persze ebben hálnak is. A bocskort, melynek kötése meglehetősen körülményes, sem szokás minden éjjelre levetni. Viszonylag nagy gondot fordítanak a fehérmű tisztaságára és nem ritkán láthatni rongyos felsőruha alatt tiszta alsóruhát. Egy idősebb nő, aki mintegy 12 évig lakott Csicséren és előzetesen ugyancsak évekig lakott magyar, német és szerb faluban, határozottan állítja, hogy a fehérmű tisztaságát illetőleg a románoké az elsőség. A gyermek fehérműjét sűrűn változtatják, az eladó lánynak pedig különös büszkesége tiszta és nagy gonddal kihímzett alsószoknyája (*poale*), mely akkor érvényesül, amikor tánc közben jól megforgatják.

Az ételt illetőleg határozott és tudatos kíváncsi vagyok a tisztaság, noha erről való fölfogásuk sok esetben eltérő a középosztályétól. Példaként szolgáljon a következő eset. A cséplés befejeztével való ünnepélyes jellegű étkezéskor, melyben magam is részt vettem, főtt tyúk volt. Mikor asztalra került az étel, a gazda rászólt fiára: „Oszd el!” A fiú pusztá kézzel tördelte darabokra a tyúkot és belemarkolva a sóba, megsózta az egyes darabokat. Minthogy étkezés előtt mindenki gondosan megmosta kezét (ahogy ezt Csicséren munka után általában szokták, ami pl. a középosztálynál nálunk éppen nem közsokás) bármily súlyos vétség is a fönti eljárás az etikett ellen, tisztaság és higiéné szempontjából alig tehető kifogás ellene. Egy tálból esznek és egy kancsóból (nem pohárból) isznak. Higiéné szempontjából

komoly megítélés alá eshetik az, hogy a konyha (ahol étkezni is szoktak) tele van legyekkel. Hébe-hóba használnak ugyan légyfogókat, de ez nem sokat változtat a helyzeten.

A lakás ellen sok egészségügyi panasz tehető. Szellőztetni télen egyáltalában nem szokás. Deszkapadló egyetlen parasztlakásban sincs. A padlóra köpés szokása általános.

Döghúst nem esznek. Általában kiemelhető, hogy a csicséri paraszt ételben és italban finnyás. (Többé-kevésbé a legtöbb paraszt az.) Nem eszik vagy iszik olyast, ami az ő felfogása szerint tisztátlan, vagy szokatlan és azt hiszem, hogy az undort nehezebben küzdené le, mint más osztálybeli.

Állatokkal együtt nem laknak. Legfőleg ludat vagy tyúkot ültetnek hideg időben szobájukban.

6. Szokásos gyógyító módok és személyek? Hisznek-e egyes betegségek ragadóságában? (Pl. tüdővész, vereshimlő, kolera stb.)

Az orvos iránti bizalom rohamosan terjedt ugyan az utóbbi időben (1. a 7. kérdést), azonban a kuruzslás mindenféle fajtája még virágzik. Van egy öreg asszony, aki a difteritist a gyermek torkába való nyúlással gyógyítja, mások mindenféle zsirokkal, kenőcsökkel, füvekkel operálnak. Van eset, hogy egy messze faluból (Fibis, Temes vm.) hozatnak egy öreg embert, mert „ha az sem segít, akkor már semmiféle doktor sem használ.” Szokás az is, hogy ha valaki beteg, beadják neki a házban történetesen található orvosságokat, tekintet nélkül a tényleges betegségre. Mindez természetesen inkább a régi nemzedékre nézve áll. A betegségek közül a kolerát és a gyerekek mindenféle torokbaját ragadósak tudják, sőt újabban a tüdővészt is. Több esetről hallottam, amikor a tüdővész orvosai segítséget vett igénybe és az orvosi előírást pontosan betartva, meg is gyógyult.

7. Hiszik-e, hogy az orvos megtudja gyógyítani a beteget? (Ha az orvos ingyen gyógyítana, hívnák-e?)

A második kérdés azért szükséges, mert abból, hogy a paraszt orvost nem hivat, korántsem következik, mintha kételkednék az orvosi tudományban. Pl. a csicséri sokszor azért nem veszi igénybe az orvost, mert vagy sajnálja a pénzt (esetleg egyáltalában nincs neki) vagy mert az orvos nem meri megígérni, hogy biztosan meggyógyítja. (Ha nem tesz egészségessé, minek költssem a pénzt, véli). Általában bíznak az orvosban. Sokat tett ez irányban néhány humánus orvoson kívül az

aradi kórház. Mióta látták, hogy sokan gyógyultan távoztak, sőt ami még több, mióta bejárhattak a kórházba és láthatták hozzátartozóikat a tiszta ágyakban és hallották, hogy mint gondozzák és ápolják őket, nagyot haladt az orvosok és kórházak tisztelete.

Néha persze túlkövetelők és teljesen tudatlanok arra nézve, hogy hol van az orvosi tudás határa. Pl. azt akarják, hogy az orvosság azonnal használjon; ha egy-két napig nem idéz elő változást, eldobják, mert úgysem használ. Házigazdám beszélt el egy esetet, amikor egy beteg gyerekhez vitte az orvost. Az anya azt követelte az orvostól, hogy azonnal mondja meg, meggyógyul-e a beteg vagy sem. Hát mi vagyok én, úristen? fakadt ki az orvos.

— No látod, hát ennyit ér az orvosok tudománya, tette hozzá házigazdám.

II. Családi élet. Nemi erkölcs

8. A házasságkötésnél milyen szerepe van a vagyonnak?

Általában szigorú szabály, hogy házasságot csak egyenlő vagyonúak kötnek. E szabály alól van ugyan kivétel, azonban sokkal ritkábban, mint a középosztálynál. Ha az apának vagyona elég nagy, kiadja a fiú részét. A leány föld helyett rendszerint pénzben kapja ki vagyonrészét (kivéve ha fiú nincs), azonban az ily vagyonkiadásnál a föld nagyon olcsón van számítva, úgy hogy a leány rendesen rövideget szenved. Ha a fiú egyetlen, ottmarad az apai házban, melyben továbbra is az apa rendelkezik. Ha viszont a leány egyetlen, vagy nincs munkaképes fiú a házban, a vő költözik a házba. Az ilyen neve *ginere in casa* (beházasodott vő). A szegények minden vagyon nélkül kötnek házasságot, itt tisztán személyi hajlamok döntenek.

9. Mily korban történnek a házasságkötések? (Ki a vén leány vagy legény?)

A házasságkötés rendes ideje a leányoknál 16—20, a legényeknél 20—24. A legénynél döntő a katonaság ideje. Vén leány a 20 éven fölüli, vén legény az, aki a katonaságtól visszajöve egy éven belül nem nősül. Tulajdonképpen azonban épp a sorozáskor volna a legény nősülő sorban, amint ez a katonaságról szóló panaszos népdalok különféle variációkban igazolják: (A katonaságtól hazajöve)

„Nagyon megfogok öregedni
És senkinek sem fogok kelleni?”.

Egy idősebb asszony nyilatkozata szerint: akkor tetszik a leányoknak a legény leginkább, mikor húsz éves.

Végeredményben azonban a nyomorékok kivételével minden leány férjhez megy és minden legény megnősül; a kevésbé kívánatos leányokat özvegy emberek veszik el, akik ha gyermektelenek is, csak rangon alul nősülhetnek.

10. Milyen férfit vagy nőt tartanak szépnek? Szokás-e az arc festése? Férfiaknál a hosszú haj és szakáll viselete?

A szépségideálra nézve határozott választ adni vajmi nehéz, mert itt az egyéni nézetek csaknem oly eltérők, mint a középosztálynál. Pl. az egyik román népdal szerint:

Meg is fogadnám szeretőnek,
Mert tetszik nekem, mert kicsiny
És kis szájacskájával
Olyan, mint egy galambocska.

Holott a másik azt tarja:

Énekel a kakuk a fűzfa tetején
Kedves előttem a magas asszony,
Mert magas és karcsú
És szép a látásra stb.*

Említésre méltó a román leány megújuló dicsérete a Csicséren is énekelt népdalokban:

Bármily nagy is Magyarország,
A román leánynak csak nincs párja.

Ugyanily eltérő a vélemény a női arc festését illetően is, mely Csicséren általánosan elterjedt. (Rendszerint higanytartalmú festéket használnak, melytől idővel a fog is megfeketül.)

Az egyik népdal így szól:
Kedvesem, szép vagy,
De csak ha pirosítod magad,
Ha azonban pirosítatlan vagy,
Kereken kimondom, csúnya vagy.

Viszont a másik:

Ne ferd orcádat, kedvesem,
Mert bizony kárhozatban maradsz!
Hagyd arcodat tisztán,
Hogy üdvözült légy.**

Bár a legények teljes szakállviselete régóta idejét múlta, egy környékbeli népdal szerint:

* *O suta și șase doine*. Brassó: Ciurcu 1908. 17. 1.

** *Culegere de doine, strigaturi și chiuituri*. Brassó: Ciurcu 1911. 154 és 176.1.

A legény csak addig legény,
Míg kést nem fog szakállára,
Amikor a beretválkozást elkezdí,
Már csak félíg férfi.

Egyes elejtett megjegyzésekből úgy gondolom, hogy vannak köztük is olyanok, kik a női szépséget teljes raffinement-nal értékelik, pl. hogy az a szép asszony, aki derékban karcsú és csak csipőben széles stb. Legalább részben félreértésen alapul az a nézet, mintha a kövér nőt általában szépségnek tartanák, amint ezt az úriosztály a parasztokról általában véli. T. i. a kövérség nem annyira esztétikai dicséret, hanem azt jelenti, hogy az illető leány jó húsban van, erős (igazán kövér lány nincs is Csicséren), tehát munkabíró, dolgos asszony lesz.

11. A közös táncról: Az év mely szakában (kb. hány vasárnap) és a nap mely szakában (délután vagy este) van?

Van-e benne bizonyos szigorú etikett, mely kizárja a duhaj-ságot vagy teljesen fesztelen stb.? Az öregek, a pap kritizálják-e? Melyek a táncnak, ismerkedésnek, esetleg nemi érintkezésnek különös alkalmai? (Búcsúk stb.)

A táncot nyáron szabadban, télen egy üres pajtában tartják, bőjt kivételével az összes vásár- és ünnepnapokon. (A németeknél az egész betakarás idején szünetel a tánc.) Ideje kizárólag nappal van (ez szexuális erkölcs tekintetében igen fontos), délután 1—2 órától alkonyatig, kivéve munkaidőben, amikor korábban fekszenek. A tánc befejezésének oka gazdasági, t. i. a legelőre hajtott háziállatok (tehén, sertés) ekkor jönnek haza és el kell őket látni. A befejezést harangszó jelzi (ez speciális helyi szokás); mikor a harangozó harangozni indul, rendszerint elmondja a szemközt jövőeknek: No, megint fognak szidni a lányok. A tánc általában elég etikettszerűen folyik. Néha óraszámra sem szólnak a táncolók egymáshoz, bár máskor a legény a tánc végén erőszakosan magához öleli a leányt, ennek nagy viháncolása közben. Minthogy a tánc szabadban folyik, rendszerint van nézőközönsége. A kislányok itt tanulnak táncolni, míg iskola-köteles korban vannak. A legállandóbb nézők azonban az öreg-asszonyokból kerülnek ki, akik kritizálják a táncolók ügyességét és megszólalnak minden rendzavarást. Szoktak eljárni idegen legények is nézőkként, hogy esetleg ismeretséget kössenek házasság céljából. A tánc ellen semmi komoly kifogása nincs sem a papnak, sem az öregeknek.

A búcsú igen jelentéktelen szerepet játszik. Több év telik el,

míg búcsúba mennek a hodosbodrogi zárdához. Ellenben a Hegyaljára járás szállómunka idején mindenesetre nyújthat alkalmat a nemek közti szabadabb érintkezésre.

12. Szokás-e a házasság előtti együttélés titokban vagy nyíltan? Mit szól hozzá a közvélemény?

A pap: A nemi együttélés csak az esküvő után kezdődik. Általában ügyelnek, hogy a jegyesek egyedül egy pillanatra se maradjanak és még táncba is csak a szülőkkel mennek. A tanító: Előfordul rövid idővel a házasság előtt, azonban addig is oly szégyennek tartják, melyet csak a házasság tesz utólag jóvá. Így pl. nem járnak táncba, mert nyíltan kicsúfolnák őket. Erre már volt példa, amikor egy a szomszéd faluból ideszöktetett leány a táncban megjelent, ami közmegebotránkozást keltett. Jegyző: Szokás; a közvélemény teljesen rendben valónak találja. Kereskedő: Nyíltan előfordul, titokban soha. A közvélemény a nyíltan együttélőkkel szemben közönyös, mert ez az állapot sohasem állandósul, hanem többnyire csak átmeneti és ha a felek hamarosan szét nem válnak, csakhamar házasságot kötnek.

Egy olyan leány, aki együtt élt egy legénnyel, egy másik legénnyel nehezebben köthet egyenrangú házasságot. Bizonyos, hogy az ily viszony, ha nem is jár oly súlyos társadalmi következményekkel, mint a középosztálynál, a leányra nézve férjhezmenetelkor hátrányt jelent.

13. Mit nem illik speciálisan egy eladó leánynak tenni? (Pl. este egyedül járni stb.)

Általában külön illemszabályok nincsenek. Este, sötétség beálltakor nem illik a boltba vagy máshova eladó leánynak járni. A leány azt mondja, azért nem jár egyedül, mert fél, hogy ellopják. (L. 16.)

14. Kik esnek szigorúbb megítélés alá nemi erkölcs tekintetében, leányok-e vagy asszonyok?

A jegyző: Egyformán enyhe a megítélés mindkettővel szemben. A többiek szerint (szerintem is): A leányt sokkal szigorúbban ítélik meg. (A környékbeli sváboknál fordítva áll a dolog. A leány tehet úgyszólván úgy, ahogy akar, holott az asszony a férjnek felelős). Említésre méltó azonban, hogy a házasságtörés sohasem válási ok. Ilyenkor a megcsalt férj mindössze alaposan elveri az asszonyt, amivel a közvélemény szerint eleget lett férji kötelességének, bár az asszony természetesen jó hírét ezzel elvesztette. Ha a férj feleségét nem verné meg ezt a közvélemény rosszalná. Miért nem tanítja (t. i. jobb erkölcsre) az asszonyt? mondják ilyenkor. Meg kell említenem, hogy

egyáltalában nem hallottam semmiféle parasztnál sem példát arra, hogy egyes elszigetelt házasságtörés mint válási ok szerepelt volna. Természetesen a férj szokta legutoljára megtudni a nő hűtlenségét, amint ezt a román közmondás is tartja: *Ce scie satui, nu scie barbatul*, amit tud a falu, azt a férj nem tudja.

15. Sokkal enyhébb-e a férfi megítélése nemi erkölcs tekintetében? Mit tartanak férfinál megbotráncoztatónak?

A férfi megítélése sokkal enyhébb. Elítélik, ha a férfi feleségét kitől gyermekei vannak, elhagyja. Más az, ha gyermekek nincsenek, mert ilyenkor az elhagyás jogos okául a meddőséget tekintik. A jegyző szerint semmin sem botráncoznak meg, ellenben a többiek szerint (és ezt tartom igaznak) megbotráncoznak a férfin akkor, ha fölött gyermekeinek rossz példát mutat életmódja által.

16. Fordul-e elő leányszöktetés? Rendes intézmény-e? Mit szól hozzá a közvélemény? Hogy volt régebben? Leányp vásár vagy ilyenféle intézmények vannak-e?

Leányszöktetések meglehetősen gyakoriak most is. Úgy hallottam, még Amerikában is folytatják. Ha a szöktetés megtörtént, a leány visszaszerzésére a szülők legtöbbször a csendőrséghez fordulnak, de később beletörődnek a történetekbe. A közvélemény mindig a fiatalok pártján van, mert a meggyőződés az, hogy a szöktetés a leány hallgatólagos megegyezésével történt és célja az, hogy valamelyik fél szüleinek ellenállását megtörje. Régebben a leány rokonai nem fordultak a csendőrséghez, hanem a férfiak egymás közt fegyveresen intézték el az ilyesmit. Ma az ily esetek nem vesznek tragikus fordulatot és az egész szöktetés nagyon enyhe formája a réginek. Példaként lehetőleg szószerint idézem egy fiatal legény elbeszélését egy barátjának leányszöktetéséről. A szöktető egy vízimolnár Áron nevű fia.

— Az eset tánc közben történt. Előállt egy kocsi, rajta ült Áron két barátja. Erre Áron megfogta a leány kezét és rászólt: Gyerünk! A leány ellenkezett, sírt és kiáltotta: Megmondtam, hogy nem megyek. De a két legénnyel Áron gyorsan kocsira tette, noha a leány sikoltozott, hogy leugrik. Mikor már kinn voltak a faluból, a legények rászóltak: No Katica, most már leugorhatsz! De nagyon sáros volt az út, így hát azt felelte: Itt már nem ugrok le. (Ez persze az elbeszélő tréfája). A leányt azért kellett megszöktetni, mert csak akkor adták volna oda, ha már Áron túl van a katonaságon, ő pedig félt, hogy míg odalesz három évre, addig más veszi el a Katicát, mert ilyen leány nincs több a faluban.

Néhány nap múlva találkoztam a megszöktetett leány nagypapjával, aki mosolyogva beszélt az esetről és egyebek közt ezt mondta: „Ez a szokás már így volt, így találtuk mi és így is marad utánunk.”

A pap sem talál semmi rosszalni valót a szöktetésben. Maga is beszélt eseteket, amikor a legény apja nagy sopánkodás közben panaszolta fia tettét, fenyegetőzve, hogy följelentí, vagy már is följelentette a csendőröknek, azonban nyilvánvaló volt, hogy a dolog tudtával történt és nagyon örül annak, hogy sikerült, a paphoz pedig csak azért jön panaszkodni, hogy hallja, mit szól a világ fia tettehez.

Nem régen egy közeli román faluban tényleg erőszakos leányszöktetés volt, amikor is a bíróság (úgy látszik, példaadás kedvéért) a szöktetőt és barátait néhány évi börtönnel sújtotta. Ez sok szóbeszédre adott alkalmat. Nem helytelenítették a bíróság eljárását, azonban azt hiszem, annál nagyobb virtusszámba fog menni ezután a szöktetés.

Nagyon kiemelendő az, hogy a szöktetés csakis egyenlő vagyonúak közt szokásos és az esetek nagy részében a leány anyjának tudtával megy végbe. Néhány napig a kukoricában bujdosnak, amikor is nem ritkán a leány anyja látja el őket étellel.

17. Hogyan illik egy magányos asszonynak élni, akinek az ura katona vagy Amerikában van? (Pl. a férj szüleinél kell laknia stb.)

Rendszerint előzetesen megegyeznek. A fiatal asszony saját vagy férje szüleihez megy, az idősebb egyedül marad. Néha fiatalabb asszony is marad egyedül és ilyenkor gyakran előfordul, hogy kifogásolható erkölcsi életet folytat. Oly esetről is tudok, hogy egy menyecske kereken megírta Amerikába ment urának, hogy ha egy éven belül haza nem jön, tovább nem áll jót magáról.

18. Vérfertőzés és nemi perverzítások fordulnak-e elő? Mi erről a közvélemény?

Ilyenféléről egyik informálom sem tud.

19. Szokásos-e a magzatelhajtás? (Esetleges módjai.) Mi erről erkölcsi tekintetben a közvélemény?

Erről persze biztos adatokat nehéz szerezni. A pap azt állítja, hogy föltétlenül bűnnek tartják és már a veszélyesség miatt is félnék megtenni, ellenben a fogamzás megakadályozása szokásos. A jegyző szerint általában szokásos és a közvélemény nem ütközik meg rajta. Szerintem nyilvánosan mindenki helyteleníti, de valószínű, hogy titokban, ha már nagy a család, szükséges rossznak tartják.

20. Szokásos-e az egy- vagy kétyerekrendszer? Általában kisebb-e a születések száma, mint régen volt?

Általában négy gyermeket nem sokalnak; több azonban már igen ritka. Kevés gyermek a gazdagoknál szokás.

A tanító: Ha valakinek egyetlen gyereke meghal, azt mondják rá a többiek: úgy kell neki! Volt eset, hogy egy embernek két gyereke közül egy meghalt, mire sokan mondták: Csak haljon meg a másik is!

A születések száma csökkenőben van, de ennek legalább részben az is oka, hogy a javakorabeli férfiak egy része Amerikában van. A már előbb (1. l.) említett jelenség is figyelembe veendő, t. i. hogy 1869-ben a népesség száma nagyobb volt, noha a legújabb kortól eltekintve kivándorlás nem történt.

21. Hogyan nevelik a gyermeket? Egyetértenek-e ebben a tekintetben az iskolával?

Általában megnyugszanak abban, hogy az iskola helyes irányban működik, azonban nagyon elvárják, hogy az iskola jó modorra, tisztességtudásra (*omenie*) neveljen. (A jegyző: Keveset törődnek a gyerek nevelésével).

22. Hogy bánnak a gyerekekkel? Verik-e?

A pap, tanító és kereskedő egyetértenek ebben, hogy a gyerekekkel jól bánnak. A jegyző: Bár ritkán verik a gyerekeket, inkább rosszul bánnak vele, mint jól. Költségkímélés szempontjából, önzésből nem gyógyíttatják a beteg gyermeket és bajában nem éreznek vele. Abban egyhangú a vélemény, hogy a gyerek túldolgoztatásáról szó sem lehet. A tanító szerint egyik szomszédjának fia sem dolgozik eleget, amit már többször szóvá is tett, azonban eredménytelenül. Az egyik így felelt: „Minek dolgozzék uram, amíg én élek?”

Ami a jegyző állítását illeti, az valószínű, hogy sok esetben takarékoságból nem hívnak orvost, azonban a paraszt előtt nyilván nem oly világos e mulasztás és a beteg lehető halála közti szükség-szerű összefüggés. Az én tapasztalatom az, hogy a gyermekkel föltűnő gyöngédséggel bánnak, sőt sok esetben elkényeztetik. Néha, hirtelen haragból, ugyan megütik, de rendszeres, ismétlődő verésről sohasem hallottam, hacsaknem részegeseknél, amit azonban a közvélemény határozottan elítél. Ha gyerekek verekednek és a megvert fél anyjához megy panaszkodni, sok esetben láttam, hogy erre az animális anyai szeretet megdöbbenő kitorése következik, ami nem ritkán végződik a két gyerek anyja közti ellenségeskedéssel.

23. Gyakori-e az asszonyverés? Mily esetben?

Az asszonyverés összes informálóim és saját véleményem szerint is meglehetősen ritka, csupán a jegyző tartja gyakorinak. Az ok csaknem kivétel nélkül három csoportba tartozik: a férj részegsége, féltékenysége vagy pedig az, hogy az asszony tiszteletlenül viselkedik a férj szüleivel szemben. A közvélemény ugyan körülbelül magánügynek tekinti az ily eseteket, de a részegségből következő verést általában megszólják.

24. Mi az öregek sorsa? Nem tekintik-e a gyermekek tehernek az öregeket és nem éreztetik-e ezt velük?

A jegyző: Nagyon is annak tekintik és ezt éreztetik velük. Mikor a gyermekek főlnőnek, a családfő tekintélye megrendül, gyermekei presszionálják a birtok átadására. A többiek azonban meggyeznek abban, hogy a családfő tekintélyét megtartja, még ha munkaképtelen is és ha ki is adja a vagyont, kivéve ha valami föltűnő erkölcsi fogyatkozásban szenved (pl. részeges) vagy annyira elöregszik, hogy alkalmatlan a vagyon kezelésére. A kereskedő azt is állítja, hogy noha vannak egyes kivételek, de általában a szülők iránti tiszteletlenséget a gyilkosságnál is nagyobb bűn számba veszik.

E kérdésnél minden parasztságnál a fordulópont a birtok átadásának problémája. Mikor a gyermekek főlnőnek, természetesen megvan bennük a vágy, hogy a maguk urai legyenek. Ennek rendes időpontja a gyermek családalapítása. Míg Csicséren azonban a szabály az, hogy a szülői tekintély elnyomja a fiatalok hatalmi vágyát, a szomszédos németésnél a családfő befolyása és tekintélye egyenes arányban áll munkaképességével. — Jellemző e fölfogásra nézve az alábbi szó szerinti párbeszéd:

— *Wie geht's, dem Alten? Lebt er noch?*

— *Jo, jo, der lebt a' noch. Der esst schon a' mehr, wie sei' Arbeit wert is.*

Vagy ilyen épen nem ritka nyilatkozatok az apáról:

— *Der Teufel hätt' ihn a' schon holen können!*

IV. Társadalmi erkölcsök. (Hagyományok.)

25. Régi szokások, babonák komoly akadályai e a gazdasági haladásnak, vagy könnyen legyőzhetek?

Ilyen szokások és babonák nincsenek. A biztosításnál szokták ugyan mondani, hogy: „Nem biztosítok, az istenre bízom, legyen, ahogy ő akarja”. Azonban közelebbi vizsgálatra kitérnek, hogy ez

legtöbbször csak szólam és hogy az illetőnek vagy nincs pénze biztosításra, vagy nem hiszi, hogy a koczkázat nagy. Általában szabályként állítható föl, hogy ahol valamely szokás nagy gazdasági kárt jelent és e szokás és a kár közti összefüggés a paraszt előtt — az ő ítélőképessége szerint — világossá válik, e szokás még akkor is pusztulásra van ítélve, ha a régiség és a közvélemény egyelőre erőt is adnak neki.

26. Milyen szokásokhoz ragaszkodnak leginkább?

Nagyon ragaszkodnak a halotti torhoz (*pomana*) és a halál évfordulójának megünnepléséhez. A torokon nagy pálinkázások folynak (kisebb toron egy akó, nagyobbban egy hektoliter pálinka fogy el), ami érzékeny kiadás a családra nézve. A halotti miséknél a szomszéd falu papja megkísérelte kiküszöbölni azt a szokást, hogy a templomban pálinkázzanak, de ez az újítási kísérlet nagy visszatetszést keltett (még most is emlegetik) és kivihetetlennek bizonyult. Hogy a torokon a pálinka hamarabb elbódítsa a vendégeket, szokás titokban maszlagot keverni az italba.

27. Miben nyilvánul meg a fényűzés, különösen az olyan, mely gazdaságilag romlást okozó?

Nagy a fényűzés ruházkodásban, kivált fiatal nőknél, de újabban legényeknél is. Régebben a nők csak maguk fonta és szötte ruhát viseltek, újabban azonban városi boltok révén elterjedt a selyem szoknya. Ez leghőbb vágya és legnagyobb büszkesége a fiatal nőknek és az ennek megszerzésére fordított áldozat messze fölülmúlja anyagi helyzetüket.* Egy ily szoknya ára 20 és 50 korona közt ingadozik és van rá eset, hogy egy szegényebb leány egész nyáron csak azért dolgozik, hogy egy selyemszoknyára valót takarítson meg.

Egy asszony megmutatta nekem menyje összes ruhakészletét, közte mintegy tizenkét selyemszoknyát (szokatlanul sok), miközben sűrűn ismételte rosszul leplezett büszkeséggel.

— Látod úrfi, ilyen ostobák a románok, erre költik a pénzt.

Urához fordulva megkérdeztem, hogy nem sajnálnak-e ennyi pénzt selyemre? A következő példázattal felelt.

— Ha az én fiam sírva jön hozzám, hogy adjak neki egy darab kenyeret, mert a szomszéd fiának is van, kell hogy adjak neki is. Hát épp így van a dolog az asszonyokkal. Ha az egyiknek van, kell a másiknak is.

* Vigyáznia kell a kutatónak arra, hogy fényűzésnek első sorban csak azt tekintse, ami nem áll az illető anyagi helyzetével arányban.

A selyemszoknyán kívül a selyemkendő is költséges dolog és az ezüst tallérok nemkülönben.

— Mindenem kapnak, ami csak fényes, mint a majmok, mondta mérgesen a pap.

Újabban a legények is sokat költenek selyemmellényekre, továbbá nadrágra és csizmára (28—32 korona). A selyem költséges voltát nagyban emeli az, hogy igen hamar elvásik. (A szögön lóg és ott szakad el, mondják az asszonyok.) A divatra azonban a város hatása csakis a ruha anyagában mutatkozik. Legújabban Fibis nevű temesi faluból terjed egy költséges divat, az ingvállakra és fejkendőkre alkalmazott igen ízléses ezüstszálas hímzés. Talán érdemes azt is megemlíteni, hogy ezt az új divatot egy Fibisra férjhez ment menyecske honosította meg, aki látogatóba ilyen hímzéses ingvállban jött haza.

Mikor egyszer egy kelengyevizsgálatról tértem vissza, az úton egy öregebb asszony szólított meg.

— Igaz, hogy fölirtad, hogy N.-nek hány selyemszoknyája van?

— Föl bizony, feleltem.

— Hát azt is fölirtad mellé, hogy az apjának mennyi az adóssága?

E csípős megjegyzés egyúttal példája annak a társalgásban való ügyességnek és elmésségnek, mely különösen a nőknél gyakori.

28. Vannak-e oly költséges családi események (születés, temetés stb.), melyek a család anyagi romlását okozhatják?

Jobb-e ma a helyzet, mint régen?

Aránylag igen költséges az esküvő és a halotti tor. Egy átlagos lakodalom költsége 200 korona körül van, egy toré pedig 10 körül. Sokszor e költség megtakarítása okozza a szöktetést. E szokás változatlan és elég érzékeny teher egy családra nézve.

29. Az alkoholizmus erős-e? (A múlthoz képest.) Mit isznak? Nők, gyermekek isznak-e? Szégyen-e, ha egy asszony szeszes italt iszik?

Az alkoholizmus meglehetősen erős. Elfogy évente a korcsmában mintegy 4800 liter tiszta alkohol, 5000 liter bor és 5500 liter sör, összesen 17—18 ezer korona értékben. Fejenként jut tiszta alkohol-értékre átszámítva, 5,2 liter mintegy 17 korona értékben. Ez ugyan látszólag alatta marad az országos átlagnak, mely 10 liter tiszta alkohol, azonban csak látszólag, mert a főnti számban nincs benne a saját főzetű vagy szűrészű és a városban fogyasztott alkohol. A múlthoz képest (pl. húsz év óta) alig látható változás. Különös ok nélkül

hétköznapi nem igen ülnek a korcsmában, hanem hazahozatják a pálinkát. Nők ritkán, gyermekek még ritkábban isznak; van azonban néhány közismerten részeges asszony. Az asszonyok csak otthon isznak, nyilvános helyen inni szégyen.

30. Vannak-e abszolút antialkoholisták és antinikotinisták? Mi erről a közvélemény? Szégyen-e, ha valaki nem iszik, vagy elismerést kelt?

Olyan, aki nem iszik, alig van; nem dohányzó is csak néhány akad. Általában dicsérőleg szokták emlegetni, ha valaki sohasem látható részegen, vagy egyáltalában nem jár korcsmába. Azonban, ha valaki abszolút antialkoholista, arra nézve a tanító szerint az a vélemény, hogy beteg. A nemdohányzást különösen takarékosági szempontból dicsérik.

31. Hogy bánnak a háziállatokkal? Van-e kedvenc háziállat? Többre becsülik-e, mint amennyi gazdasági értéke? Becézik-e? (Pl. csókolják stb.)

Mindenki egyetért abban, hogy jól bánnak a háziállattal. A kereskedő hozzászól: Általában jobban szeretik a szaporítás céljából megtartásra szántakat, pl. a kancacsikót, üszöborjút. Ezeket nagyon is becézik: nyakára szalagot, csengőt tesznek, cukorra szoktatják, stb. és gyakran gazdasági értékénél többre becsülik.

32. Mi a falusi nép fő beszéd tárgya a szokásos gazdasági ügyeken kívül?

Általában azt mondhatni, hogy a faluban és a környéken előforduló nevezetesebb események. A pap szerint nagy előszeretettel kritizálják a falu egyházi és politikai vezetőinek hivatali és magánügyeit. A jegyző szerint az adózás és a nehéz megélhetési viszonyok nagyon gyakori beszéd tárgyak. A kereskedő szerint mindezekon kívül sokat beszélgetnek a többé vagy kevésbé szerencsés vételekről és eladásokról, pl. lóvásárlásról stb.

Ünnep- és vasárnapok délutánjain kiülnek a házak elé, néhol férfiak, néhol nők, vegyesen ritkán. Ezt úgy mondják, hogy díványoznak (*divanese*). Ilyen díványozáson sohasem énekelnek, sem nem mesélnek, hanem beszélgetnek, anekdotáznak. Egy öreg asszonyt, aki a tánc-hellyel szemben lakik és akinek a háza előtti hely különösen kedvelt találkozóhely, megkérdeztem, hogy miről szoktak ott az asszonyok beszélni.

— Selyem szoknyákról, arról, hogy ki kivel jár jegyben, hogy

ki kit vesz el, meg arról, hogy ki hogy táncol. Hogy ez a legény úgy táncol, mint egy vén ember, meg ilyenekről, hangzott a válasz. Mikor egy ember házából kijöttem, rámutattam a szomszéd ház előtt fonó és díványozó 5—6 asszonyra és megkérdeztem:

— Vajon miről beszélnek?

— Miről? Hát arról pl., hogy te itt vagy a faluban, meg hogy én mit beszélhetek most veled.

Egyes érdekesebb távoli esetek is sokat foglalkoztatják őket. Fölötte jellemző, hogy pl. nincs ember a faluban, aki ne tudna a Titanic süllyedéséről vagy Vlaicu repüléséről — ezek ott tartózkodásom idején gyakori beszédtemák voltak — ellenben a magyar parlamenti eseményekről, pl. a Kovács-féle merényletről senki sem tudott azok közül, akiket megkérdeztem. Pedig az aradi *Poporul Român* több példányban jár a faluba és ott olvashattak róla, de nyilván nem érdekli őket a parlament.

33. Mivel töltik a szabad időt: 1. este, 2. vasár- és ünnepnap és 3. télen?

Általában korán, a sötétség beállta után mintegy másfél órával fekszenek le. Vasár- és ünnepnapokon a templom után a fiatalok táncba mennek, az asszonyok „díványoznak” (1. az előbbi pontot), a férfiak pedig gyakran a ház előtt kártyáznak. A kártyázás szabályszerint nem pénzbe, hanem pl. mogyoróba megy, elvéve játszanak csekély pénzbe, még ritkábban nagyba. Ez utóbbi a jegyző szerint a napszamosok közt harapódzott el, a nyereségkülönbözet néha több forintra is rúghat. A gyerekek pénzezni szoktak, sohasem gomboznak.

Télen sok a szabadidő és tulajdonképpen ezen alapul a háziipar. A férfiak fűzfakosarakat fonnak, a nők fonnak, szőnek; a fonást télen-nyáron űzik, a szövést csakis télen. Minden házban van szövőszék és minden nő érti a rajta való munkát. A házban található ruhanemű a bőrön és selyemszöveten kívül csaknem mind otthon készül. Ily munkában a nők igen ügyesek és bizonyos, hogy amíg a téli munkaidő egyébként nem értékesíthető, gazdaságilag is teljesen megokolt e háziiparhoz való ragaszkodás. A fonáshoz hasonlóan félig munka, félig szórakozás télen a tollfosztás és kukoricamorzsolás. Télen az újságot olvasás, és az olvasás általában véve, intenzívebb. Bár sokan ismerik a betűket, folyékonyan olvasni aránylag kevesen tudnak. Elmennek tehát télen az ilyenekhez, akik hangosan fölolvassák az újságból, a kalendáriumból és verseskönyvekből. A verseket éneklő hangon, a ritmust éreztetve olvassák, oly módon, mint a gyermekek szokták. Ilyenkor mesélnek az öregasszonyok a gyerekeknek is minden-

félét: anekdotákat, fantasztikus regéket, közismert didaktikus meséket (pl. a tücsökről és hangyáról) és végül bibliai történeteket. Iskolába nem járó gyermekek ilyenkor hallanak először Krisztus születéséről, az apostolokról stb. Szokás az is, hogy ahol jobbhángú énekes lakik, összejönnek a legények és óraszámra énekelnek.

V. A falu kriminalitása

34. Melyek a faluban gyakrabban előforduló bűntettek?

Lopás, mezőrendőri kihágások, könnyű és súlyos testi sértések. Gyilkosság igen régóta nem volt, a rablások, melyek régebben (25—30 év előtt) napirenden voltak, teljesen megszűntek. Azonban nagyon fejlődik a csalásra való hajlam. Idegen vagy ismeretlen névre varrógépet vesznek. Hasonló nevűek telekkönyvi kivonatával kísérelnek meg csalást. Újabban váltót is hamisítanak, sőt saját aláírásukat letagadják.

35. Miben mutatkozik a legénykedés? (Verekedés, lopás, csalás, ivás stb. oly cselekedetek, melyeknél a főmotívum nem az anyagi előny vagy az élvezet, hanem a bravúr, a veszély keresése.)

Ivásban, verekedésben, lopásban és csalásban. Verekedni többnyire kézzel szokás, azonban a bot és kés használata sem szokatlan. A verekedés oka a legkülönbélebb, de előfordul, hogy minden különösebb ok nélkül leütnek valakit a sötétben. Legénykedésből lopni, kivált valami furfangos lopást véghez vinni, nagyon szokásos. Mióta azonban a csendőrök szigorúan kinyomozzák az ily eseteket, a lopás túlságosan kockázatos lett és helyét meglepően foglalja el a csalás, mely néha a legfurfangosabb módon van kieszelve. Fordulnak elő vásári csalások, városi kereskedők megkárosítása oly módon, hogy más falubeli neve alatt vesznek hitelt igénybe stb., ahol azonban mindig a furfang, a más eszén való túljárás a fő, nem pedig az anyagi előny.

36. Milyen erkölcsi megítélés alá esnek a lopás, csalás különféle kategóriái? (Pl. vadorzás, mezei lopás, stb.) Mi a különösen elítélt lopás és csalás?

Általában a lopás hasonlíthatatlanul enyhébb megítélés alá esik, mint a középosztálynál, Különösen enyhítő körülmény, ha a lopás motívuma nem anyagi előny szerzése, hanem bosszú, virtuskodás avagy éppen szükség.

A tanító szerint: Ha gazdag lop, arra azt mondják, hogy ez rossz hajlam jele, míg a szegény csak kényszerből teszi. Mert mi mást tehetne? Ha a lopott tárgy csekély értékű, az egész esetet igen

enyhén ítélik meg. Ha valaki más határból lop búzát, senki sem árulja el, hacsak nem félelemből. Természetesen a vásári lopás még enyhébb dolog. A legsúlyosabb esetnek tekintik, ha valaki a faluban egy házból (tehát nem a mezőről) lop gabonát. A kereskedő szerint, még ha tekintélyesebb gazda is követ el lopást, akkor sem a megvetés, hanem inkább az őt ért büntetés fölötti káröröm nyilvánul meg.

Kiemelendő, hogy a vadorzást legtávolabbról sem ítélik el, sőt férfias sportnak tekintik. E fölfogáson a súlyos büntetések mit sem változtatnak.

37. Nagy szégyen-e börtönviseltnek lenni? Melyek az enyhítő körülmények? (Pl. nőtlennél nem nagy szégyen, nősnél igen, verekedés miatt nem szégyen stb.)

A börtön egymagában nem megszégyenítő. Egyáltalában nem szégyen a vizsgálati fogság vagy a virtuskodásért (verekedés, lopás, csalás) kiszabott büntetés. Szégyen ellenben a szülők vagy öregemberek bántalmazásáért bezárva lenni. A szégyen jobban sújtja a nőt, mint a nőtlent (feleségét és gyermekeit is csúfolják), a gazdagot mint a szegényt. Nagy szégyen lenne nőnek bezárva lenni, de erre aligha volt eset.

38. Különösen milyen törvényeket nem respektálnak és mily törvények áthágását mozdítják elő? (Pl. dohánycsempészet, titkos szeszfőzés stb.)

Különösen nem respektálják a vadászati, halászati törvényeket, szeszfőzési és dohánycsempészeti tilalmat, általában — mint a tanító összefoglalólag mondta—minden oly intézkedést, mely a megélhetést nehezíti. A jegyző: Egyáltalában semmi törvényt sem respektálnak, csak a büntetéstől félnek.

39. Kinek megkárosítása esik enyhébb megítélés alá? (Más falubelié, zsidóé stb.)

Általában mindenkié, aki nem hozzájuk tartozik, pl. más falubelié, más osztályhoz tartozóé. Így a faluban lakó kereskedőt is kevésbé szabad megkárosítani, mint egy idegen kereskedőt.

VI. Esztétika és kultúra

40. Szoktak-e télen olvasni és miféle könyvek (Biblia, imakönyv, naptár, Petőfi stb.) gyakoriak? Gyakori-e a levélírás?

Sok teljes analfabéta van és nem kevés azok száma, akik csak a betűket ismerik és csak nevüket tudják nehézség nélkül leírni, ellenben kevesen tudnak folyékonyan olvasni. Az ilyenek télen nagyon

keresett egyének; ők olvasnak föl az újságból és a naptárból. A *Poporul Român* c. hetilapnak, mely Aradon jelenik meg, 15 előfizetője és kb. 20 vevője van (kolportálják) egy szám ára 10 fillér. A lap bő tartalmú (talán kevesebb több volna); mint Aradon hallottam, most készülnek nagyobb gonddal szerkeszteni. Legkedveltebb olvasmány télen a régi és új kalendárium, melyből az egyik fajtát az egyházmegye adja ki (ára 50 fillér), a másikat Aradon veszik a vásáron (30 fillér). Tartalmuk hasonló a magyar népies naptáréhoz. Naptár és imakönyv (ezt hoznak Amerikából is) átlag minden második házban akad, iskoláskönyv (ezt is szeretik olvasni) pedig mindenütt. Egyéb könyv ritka; egyházi énekeskönyv van körülbelül 20, népdalgyűjtemény 20—25 darab és 2—3 biblia, a baptistáknál. Az utóbbi az angol bibliatársaság kiadványa, állítólag igen rossz fordítás és a Károlyi-féle magyar szöveg után készült. E szegényes viszonyokon nagyot lendített az, hogy egy év óta az aradi püspök szigorúan követeli, hogy a már előzetesen könyvtári célra szánt 100 koronát tényleg el is költse az egyház, úgy hogy már most mintegy 50—60 ilyen kölcsönzésre szánt könyv van a papnál.

Levelet írnak a távollevő katonák (de ez ritka, mert kivételes eset, ha valaki nem Aradon szolgál) és az Amerikában levők. Minden más levél szabály szerint fizetési fölszólítás és levelet kapni, ha valakinek nincs katona fia vagy amerikai rokona, szegyen. Magam is hallottam több alkalommal: „Úgy szégyeltem, hogy ma levelet kaptam”. Mikor a postásfiúnak egyszer azt mondtam: Hát ennyi levél az egész posta? Így vágott vissza: Persze! Mert nálunk nem sokan adósok, mint nálatok Aradon.*

41. Mutatnak-e fogékonyt a zene, ének és költészet iránt? Keletkeznek-e a faluban ma is népdalok? Átvesznek-e idegen (más nemzetiségű) dalokat és dallamokat? Operettmelódiákat? Szoktak-e jönni komédiások? Van-e mozi, grammofon?

A zene, ének és költészet iránt általában fogékonyak, a faluban ma is keletkeznek egyre-másra népdalok, magyar melódiákat énekelnek, néha a szöveg egy részét is (németet soha, pedig a németek közelebb laknak a faluhoz, mint a magyarok), valamint operettmelódiákat is, melyek vagy a város vagy a katonaság közvetítésével jutnak el hozzájuk. Komédiások a faluba ritkán jönnek, de a

* Külön kell fölhívnom a gyűjtők figyelmét a paraszt levelek gyűjtésének nagy fontosságára, melyek sokszor fölötte értékes adatokat tartalmaznak. Ha a levél tulajdonosa bármily okból nem akarja a levelet odaadni, legcélszerűbb leírásra elkérni, amit ritkán tagadnak meg. Sőt legjobb így kezdeni a kérést, mire a tulajdonos rendszerint önkénynt mond le a levélről.

városban látnak ilyesmit, még mozit is. A bűvészmutatványokat természetesen módon magyarázzák, egyszerűen csalafintaságnak tekintve azokat. Grammofonja a tanítónak van, melyet nagy élvezettel hallgatnak. Amikor Aradról román népdalokat tartalmazó füzeteket hoztam magammal, még a szomszédságból is eljöttek és néha este addig kértek, míg föl nem olvastam nekik. Öregebbek is hallgatták és bár mosolyogtak a szerelmi daloknál, egészen meglepett az egyéb osztályoknál öregebb korban oly ritkán mutatkozó élvezése a költészetnek. Bár semmiféle más dolgot nem kértek tőlem, e könyveimet elkéreggették sorra. A román népdalok igen olcsó (néhány filléres) füzetekben kaphatók és bizonyára könnyen lennének még jobban terjeszthetők.* E gyűjteményeket elolvastam és azt hiszem, szerencsés az a nép, melynek ezek legkedveltebb olvasmányai. Bár persze vannak köztük selejtes darabok, legtöbbjük túlárad a naivságtól, frissességtől és költészettől. Hogy az olvasó némi fogalmat szerezzen e dalok hangulatáról, hadd álljon itt lehetőleg szó szerinti fordításban két próba. Az első (egy magyar költő szavaival élve) „az oktan szomorúság” gyöngéd hangulata, a másik pedig a virágszeretet parasztos, pompázó és naiv megnyilvánulása:

Odalenn, anyám, a mezőn
 Van egy diófa különös levéllel;
 A diófa tetejében
 Kakukfőka énekel
 És olyan bánatosan énekel,
 Hogy a víz egy helyben áll folyás helyett.
 Az emberek nem tudnak szántani,
 Sem az urak reggelizni,
 Kakuk madár, a te bánatodtól!

*

Ha tudom, hogy szeretőm jön,
 Földíszítem a házat.
 Az ablakba
 Bazsalikomot,
 Az üvegbe
 Úri bokrétát,
 Az asztalra
 Válogatott csokrot;
 Az ágyra pedig,
 Fenyőfácsokrot,

* Meglepő, hogy mennyire nincsenek csak félig-meddig is elfogadható népies kiadású magyar népdalgyűjtemények.

A kemencére
Hajnalkacsokrot,
A rácsra
Hársvirág csokrot
És az ajtóra
Finom rózsát

Hogy a népköltészet milyen eleven, azt eléggé mutatja, hogy már Amerika is bevonult a falu költészeti témái közé. Ennek példaként hadd álljon itt egy legújabb próba. Szerzőjét is sikerült megállapítanom, egy fiatal, Amerikát járt ember személyében. Ha versnek rossz is, a benne megnyilvánuló érzelem igaz és közvetlenségében fogalmat nyújt arról a csüggedt, kétségbeesett hangulatról, mely Amerikába úzi a falu népét

Zöld levele a moharnak . . .
Néha az jut eszembe,
Hogy mérget igyák, hogy meghaljak.
Egy helyben állok és gondolkozom:
Még vannak leélni való napjaim,
Hegy kedvesemet szeressem,
Hogy adót fizessek
És hogy aztán katonáskodjam.
Amerika jó ország,
Sok legény gyűl ott össze,
A nagy fölírású pénz
Nagyon csábítja az embert.
Ott vasgyárok vannak,
Sok legény vész el bennük.

A faluban van parasztokból álló egyházi énekkar, melyet a tanító szervezett és melyre a csicsérik fölötté büszkék. Ez az énekkar buzgón gyakorol. A tánchoz való zenét régebben cigány szolgáltatata, ma azonban ezt románok végzik.

42. Virágos kert van-e mindenütt? Melyek a kedvenc virágok? Van-e ebben valami újabb divat? Télen van-e virág a szobában?

Virágos kert minden háznál van és télen is tartanak virágot, többnyire muskátlit. Kedvenc virág a bazsalikom, ezt tűzik föl a leányok, ezt hordják kalapjuk mellett a legények.* Újabban terjed a nemesített rózsza, de egyelőre még csak mintegy tíz házban van.

*) A gyűjtő figyeljen arra, hogy legtöbb helyt, ha többféle virágot is szeretnek, rendszerint csak 1—2 félért tűznek föl.

43. Van-e népművészet és miben mutatkozik a művészi képesség? (Szövés, varrás, faragás, berakás, ölmózás, agyagipar, festés, házormokon és bútorokon, gyékényfonás.)

Már az 1. pontban volt szó a háziiparról, mint kereseti forrásról. A férfiak kosárfonásának művészi jellege alig van. Inkább mondhatni ezt a nők munkájáról, a szövésről, fehérneművarrásról és díszítésről. A juhot főként gyapjáért, a háziipar kedvéért tartják, hogy fonaluk legyen. E fonalból szövik azt a szövetet, melyből szőnyeg, ágytakaró, tarisznya (strața), továbbá a férfiak és nők ruhája készül. A fonalat városi szépfestők színesítik, a subaszövetet pedig bánzági falusi iparosok kallózzák és néha varrják is. A nők mindenféle varrást könnyen tanulnak meg és végeznek is ilyen munkát mások számára. Annyi azonban kétségtelen, hogy ízlésük (talán a város közelléte folytán) megingott, az újabb szövések a régiekhez képest veszítettek egyszerűségben, jellegzetességben.

— Második közlemény a következő számban. —